

ПРЕЗЕНТАЦИЯ

**Тақырыбы: Ономастиканың басқа пәндермен
арақатынасы**

Дсйындаған: Рүстембек А.

Тобы: ФИ-17-3к2

Қабылдаған: _____

- Ономастиканың нысаны мен нысанасы, мақсаты мен міндеттері, бағыттары мен зерттеу аспектілерінің анықталуы оның лингвистикалық ғылыми пәндер жүйесіне міндетті түрде кіретінін көрсетеді. Ең алдымен жалқы есімдер тілдің лексикалық бірлігі екендігін атап өту керек, сондықтан да ол лингвистикалық әдістермен зерттеледі және әр атау жөніндегі мәлімет лингвистикалық құралдар арқылы жиналады .

- Алайда жалқы есімдердің тілдік жүйеде алатын орнын, олардың пәнаралық қасиеттері ономастиканың ерекшелігін және ғылыми пәндер номенклатурасындағы байланысын анықтады. Ономастика қатып қалған ғылыми парадигма емес. Оның көтеретін мәселелері басқа ғылымдар (тарих, география, психология, археология, генеалогия, мәгінтану, әдебиеттану, астрономия, логика, элеуметтану, геральдика, семиотика т.б.) материалдарын пайдалану керектігін талап етеді.

- Бірақ ономастиканың әр ғылыммен арақатынасы әр түрлі, әрі ол ономастикалық мәселелерді анықтауға пайдаланатын факторларға байланысты. Басқа ғылымдар қатысуымен шешілетін кейбір ономастикалық мәселелерді қарастырайық.

- Ономастиканың күрделі міндеттерінің бірі жалқы есімдер дәрежесін, жалқы есімдер мағынаға, мазмұнға ие ме, аталған нысанамен байланысы бар екендігін анықтау. Келесі мәселелер де маңызды болығы саналады:
- жалқы есімдер жалпы есімнен және басқа да тілдік категориялардан айырмашылығы;
- жалқы есімдердің тілдегі алатын орны;
- атау беру мәселесі;
- атау көлемі, мазмұны;
- • атаудың жалпы және ерекше белгілері;
- жалқы есімдердің қызметі;
- жалқы есімдердің табиғаты;
- атаулардың арақатынасы;
- жалқы есімдерде жасалатын және қызмет атқаратын тіл мен сөйлеудің адам ойымен байланысы т.б.

- Қойылған мәселелерді шешу үшін ономастика соған сәйкес ойлау заңдары мен формаларына, болмысты жеткізу әдістеріне, жалқы есімдерде көрініс тапқан адамзаттың кеңістікті игеру, атау беру заңдылықтарына ие болу керек. Жалқы есімдерді жан-жақты классификациялау үшін әр түрлі негіздерді және олардың экстра-, инт- ралингвистикалық мағыналылығын анықтау қажет. Бұл жағдайда ономастика сөзсіз логика мен философияның жетістіктерін қолданады.

- Жалқы есімдер тарихы қалыптасқан кезіндегі қоғамның идеологиясымен, мәдениетімен, даму тарихымен тығыз байланысты. В.А. Никонов атап өткендей: “Антропонимиканың, сол сияқты бүкіл ономастиканың ең бірінші заңы - тарих”. Сондықтан көп жағдайда жалқы есімдер қалыптасқан дәуірдің, сол уақыттың жемісі болып саналады. Сонымен қатар әр халықтың ономастикасы бірдей болмайды, ол әр түрлі онологиялық кезең мен әр түрлі тарихи оқиғалардың ықпалымен қалыптасады.
- Жалқы есімдердің әр разряды өзінің қалыптасу мен даму тарихына ие екендігін атап өту керек, сондықтан да оларды бөлек-бөлек қарастыру қажет. Мәселен, қазақ қоғамының дамуымен байланысты дамыған қазақ антропонимдік жүйенің өз тарихы бар. Қазақ халқының антропонимдерін зерттей келе, Т. Жанұзақов [36, 16-23], келесі кезеңдерге бөледі:
- көне түркі дәуірі (V-X ғғ.) (аталған кезеңдегі кісі аттары формасы мен мағынасы жағынан қазіргі қазақ кісі есімдеріне ұқсас, себебі, олардың көбісі пұтқа табыну кезеңінде қалыптасқан);

Пайдаланылган әдебиеттер

1. *Абдрахманов А.А.* Историко-этимологическое исследование топонимов Казахстана. АДД. Алматы, 1991.
2. *Аниканова Т.А.* К вопросу о социолингвистической природе географических названий // Вопросы теории и методики преподавания иностранных языков. М., 1980.
3. *Березович Е.Д.* Семантические микросистемы в русской топонимии. АКД. Екатеринбург, 1992.
4. *Воробьева И.А.* Социолингвистическое исследование параллельных названий населенных пунктов (на материале ойконимии Алтайского края) // Язык и общество. Саратов, 1989.
5. *Гудков Д.Б.* Прецедентное имя и проблемы прецедентное™. М., 1999. *Джанузаков Т.* Очерк казахской ономастики. Алма-Ата, 1982.

- орта ғасыр кезеңі (X-XVII ғғ.) (пұтқа табынушылықтан қалыптасқан кісі аттарын араб, парсы, моңғол, исламға байланысты қалыптасқан кісі аттары алмастырған);
- XVII-XIX ғғ. (негізі кісі есімдерінің қоры сақталып, орыс тілінен енген жаңа кісі аттарымен, араб тілді кірме кісі аттарымен толықтырылған, әкесінің аты мен фамилиясы қалыптасқан);
- Кеңес дәуірі (дәстүрлі, тарихи, тұрақты, алдыңғы дәуірлердің кісі аттарын сақтау, орыс тілінен көптеп енген кісі аттарын қабылдау, интернационалды есімдердің пайда болуы, КСРО халықтарының кісі аттарын қолдану, қазақ тілі негізінде кісі аттарының қалыптасуы).

- Жалқы есімдер, сөзсіз, тіл фактілері, дегенмен, олардың қолдану ареалын, локализациясын (белгілі бір территорияда, аймақта таралуын, мекендеуін, қалыптасуын), ауысуын, шоғырлануын, атауға ие нысандардың орнын зерттеу географияның кейбір тәсілдері мен деректеріне сүйеніп жасалынады. Мәселен, топонимдер құрамындағы географиялық терминдерді бөліп қарастырғанда, топоним-дерді зерттеу үшін географияның көмегі өте құнды.
- Географиялық терминдер ландшафт сәйкестіліктерін, оның топографиялық ерекшелігін, атауы бар нысанды және оның ерекшелігін көрсетеді (түрі, мөлшері, құрамы, сапасы т.б. географияның кұзырында). Э.Д. Мурзаев атап көрсеткендей: “Халықтың географиялық терминологиясында жалқы есімдер топонимдердің қалыптасуына заңды және белсенді түрде қатысады. Аталмыш терминдерсіз қалыптасқан топонимдік жүйені бүкіл дүниежүзі бойынша кездестіре алмайсыз”.

- Қазақ топонимиясында қазақ географиялық терминдердің 72% табиғаттың ерекшелігін көрсетеді. Е.А. Керімбаев былай атап береді: ‘Тенезистегі географиялық факторлардың рөлі мен мәні, қазақ топонимиясының дамуы мен қызметі Қазақстан табиғатының ерекше бай дара тұрған географиялық атау беруде көрініс тапқанымен байланысты’. Аталмыш қағида әлемнің көптеген халықтарының топонимдік жүйелеріне де тиесілі.

- Әлеуметтік үрдістерге байланысты қазіргі Қазақстан өміріндегі түбегейлі өзгеріс те ономастикалық кеңістік мазмұнына да ықпал етті, бұл ең алдымен әлеуметтік орнығуға байланысты атауларға қатысты (астионимдер, комонимдер, прагматонимдер, урбанонимдер). Жекелеуді талап ететін жаңа объектілердің пайда болуы, экономикалық өзгеріс, этносаяси жағдайлардың өзгеруі, халық дәстүрлерінің жаңғыруы, тарих қойнауына ену, ұлттық мәдени құндылықтарды жаңғырту Қазақстан топонимдерінде көрініс тапты. Бұл құбылыс топонимдік атау жасауға, топонимдік объектілер атауды ретке келтіру, қайта атауға негіз болды. Бұл үрдіс ең алдымен төмендегідей атауларда көрініс тапты:
  - урбанонимдерде (көше, қала ішіндегі және ауылдық объектілер атаулары);
  - астионимдер (қала атаулары);
  - комонимдер (ауылдық елді мекендер атаулары).

- Мәдениеттану деректерін (мәдени философия, мәдениеттануы әлеумет, мәдениетті антропология, мәденипсихология, мәдениет тарихы) қолдану жалқы есім мен халықтық мәдениеттің арақатынасы тұрғысынан жалқы есім мағынасы мен мазмұнын ашуға мүмкіндік береді. Мәдениеттану “мәдениеттің жүйелі объектілерін адамзат тұрғысынан, өмірдің даму шегіне жеткен формасы тұрғысынан, рухани және тәжірибелік қызмет нәғижесі тұрғысынан зерттесумен айналысады”. Осы себептерден соңғы он жылда лингвистер жаңа пәннің - лингвомәдениеттанудың қалыптасуына себеп болған тілді мәдениеттану тұрғысынан талдау негіздерін жасауда. Ол жалқы есім табиғатын, ономастика мен мәдениет фактілерінің арақатынасы мен әрекеттесуін зерттеуде қолданылатын белгілі бір уақыттағы халықтың мәдени құндылықтарының мағынасы туралы дерек береді. Көптеген мәдени, қоғамдық құндылықтар жалқы есімдерде көрініс тапқан.